

TÜRK

2025, Yıl/Year: 13, Sayı/Issue: 41, ISSN: 2147-8872

TÜRK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi
TURUK International Language, Literature and Folklore Researches Journal

Geliş Tarihi / Date of Received: 19.03.2025

Kabul Tarihi / Date of Accepted: 07.05.2025

Sayfa / Page: 115-126

Research Article / Araştırma Makalesi

Yazar / Writer:

Ali Rıza İŞSEVER

Milli Savunma Üniversitesi, Deniz Harp Okulu, Öğretim Görevlisi
Bartın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı
Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi
alirizaissever@hotmail.com

FERİT EDGÜ'NÜN “DÖNÜŞ” HİKÂYELERİNDE VAROLUŞÇULUK İZLERİ

Öz

Ferit Edgü, 1950 kuşağının önemli isimlerinden biri olarak edebiyat ortamında birçok türde eser kaleme almıştır. 1950 kuşağı sanatçılarının eserlerinde görülen karamsarlık, dünyaya yabancılaşan, hayata tutunmada sıkıntılı ve varoluşsal kaygıları olan hikâye kişileri Edgü'nün eserlerinde de görülmektedir. Edgü'nün özellikle *Bozgun* (1962) ve *Bir Gemide* (1978) hikâye kitaplarında yer alan “Dönüş” hikâyelerindeki kişilerin dünyası da varoluşsal kaygılar yaşayan ve zaman zaman kendi iç dünyalarında geçmiş-şimdi-gelecek üçgeninde çıkmazlara giren kişilerdir. Bununla birlikte her iki “Dönüş” hikâyesinin ortak noktası adada geçmesidir. Ada, her iki hikâyede bir kaçış mekânı olarak düşünülmektedir. Diğer yandan ada, bazen hikâye kişileri için sığınılacak ve toplumdan uzaklaşma için bir mekân olarak görülürken, bazen de sıradan ve tekdüze bir yaşamın içinde varoluşsal kaygıları yaşayan hikâye kişilerinin yaşadığı bir mekân olarak yer alır.

Bu çalışmada Ferit Edgü'nün hikâyeciliği üzerinde durularak, “Dönüş” hikâyelerinde varoluşsal kaygıların hikâye kişileri üzerinden nasıl ele alındığı incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Ferit Edgü, *Bozgun*, *Bir Gemide*, “Dönüş”, Türk hikâyeciliği, Varoluşçuluk.

EXISTENTIALIST TRACES IN FERİT EDGÜ'S "DÖNÜŞ" STORIES

Abstract

Ferit Edgü, as one of the prominent figures of the 1950s generation, has written works in various genres within the literary environment. The gloom; personas who are alienated from the world, have difficulty in clinging to life and have existential concerns observed in the works of the artists of the 1950s generation are also seen in Edgü's works. The world of characters in Edgü's 'Dönüş' stories, particularly in his story books 'Bozgun' (1962) and 'Bir Gemide' (1972), are people who experience existential concerns and sometimes get into dead ends in their inner worlds in the triangle of past-present-future. However, the common point of both 'Dönüş' stories is that they take place on an island. The island is considered a place of escape in both stories. On the other hand, while the island is sometimes seen as a place for the characters to take refuge and get away from society, it is sometimes a place where the characters experience existential concerns within an ordinary and monotonous life.

This study will focus on Ferit Edgü's storytelling and will examine how existential concerns are addressed through the characters in the 'Dönüş' stories.

Keywords: Ferit Edgü, *Bozgun*, *Bir Gemide*, "Dönüş", Turkish storytelling, Existentialism.

Giriş

Varoluşçuluk, fikirsel olarak modern dünyanın önemli düşünce akımlarından biri olarak ortaya çıkmıştır. Ortaya çıktığı dönemlerde kavramsal olarak tanımı tam olarak ifade edilemese de varoluşçuluk; "köklerinden kopmuş, temelini yitirmiş, geçmişe, tarihe güvenini kaybetmiş, topluma yabancılaşmış, mutsuz, huzursuz insan varlığını dile getiren bir felsefedir" (Satre, 2000: 7-8). Bununla birlikte bu felsefe bireyin toplum içinde tehlikelerle karşı karşıya olduğu ve geleneksel değerlerle günümüz arasında bağın zayıfladığı bir dönemde oluşmuştur. Bu dönem içerisindeki insan da hayat karşısındaki anlamını sorgular ve onu kaybetme psikolojisiyle yüzleşir.

19. yüzyılda özellikle Avrupa'da, Alman filozofları Nietzsche ve Schiller'in temellerini attığı ve Almanya'da neşet eden varoluşçuluk, Fransız düşünürler arasında Hegel'in akılcı ve diyalektik felsefesine karşı bir tepki olarak ortaya çıkmış ve zaman içerisinde daha da gelişmiştir (Satre, 2000: 13).

Modernizmle birlikte bireyin dünyadaki varoluşunu, özgürlüğünü ve bu özgürlüğün getirdiği sorumlulukları ele alan varoluşçuluğun edebiyata yansımaları ve ürünler ortaya koyması 20. yüzyıl başlarına denk gelmektedir. Birçok edebî eserde etkilerini gördüğümüz varoluşçuluk; bireyin anlam arayışı, anlamsızlık duygusu ve varoluşsal kaygıları içerisindeki çabalarını odak noktası yapmıştır. Bu bağlamda 1950 kuşağından olan Ferit Edgü de varoluşçuluk felsefesinin temel kavramlarını edebî bir zeminde eserlerinde işlemesi bakımından önemlidir.

Türk edebiyatının önemli isimlerinden olan Ferit Edgü, 24 Şubat 1936'da İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Edebiyat dünyasına şiirleriyle giren Edgü'nün ilk şiiri 1952'de *Kaynak* dergisinde, ilk hikâyesi 1954'te *Yeni Ufuklar* dergisinde yayımlanmıştır. Eserleri *Kaynak*, *Yeni Ufuklar*, *Şairler Yaprağı*, *Mavi*, *Pazar Postası*, *Dost* gibi dergilerde yayımlanan Edgü, şiir ve hikâyeleriyle edebiyat dünyasında adını duyurmuştur (Yalçın, 2010: 364-365).

1950 kuşağının önde gelen isimlerinden olan Ferit Edgü, “*dil arayışları ve varoluşsal sorunlar etrafında gelişen simgesel, düşsel, zengin bir öykü evreni yaratmıştır. Öykü serüveni boyunca ‘nasıl yazmalı’ sorusunun peşinde, hep yeniyi aramış, kişisel bir üslup yaratmaya çalışmıştır. Edebiyatı bir dil olayı olarak gören Edgü, her şeyin dil içinde, anlatılmak istenen olayların, yaratılan kişilerin bu dil yapısı içinde var olduğunu düşünerek, dilsel arayışlara girer. Öykülerinde, betimleme ve ruh tahlillerinden ziyade, simgesel, imgesel, rafine bir dil kullanır*” (Tosun, 2023: 138).

Ferit Edgü, insanın kedisini tanıması gerektiğini ve her koşulda kendisini kısıtlamaması gerektiğine inanır. Bu inanışını en çok destekleyen öge insanın düş dünyasıdır. Bir yazar için düş dünyası geçmiş, şimdi ve geleceğin kapılarını bütün yönleriyle yazara açan bir kapıdır. Aynı zamanda Ferit Edgü'nün düş dünyası “*okurunu gündelik yaşamın sıradanlığından uzaklaştırır; ona gerçeklikleri belirli bir uzaklıktan algılama olanağı sağlar*” (Ecevit, 2022: 272).

Yazarlık hayatının ilk dönemlerinden itibaren diğer yazarlardan farklı olmayı kendisi için bir çıkış noktası olarak gören Edgü, bu konudaki görüşlerini şöyle açıklamıştır: “*Aykırılık, çocukluğumdan beri benim tabiatımda vardı. Ona hiç ihanet etmedim. Aykırılığı yazarlığın, sanatçılığın, kaçınılmaz ögesi olarak gördüm. Hatta bir erdem... Ama aykırılıklar, tepkiler, başka aykırılıklarla, tepkilerle anlam kazanır*” (Edgü, 2016: 51).

Birçok yazar gibi Edgü'yü de yazmaya yönlendiren esas nokta yalnızlıktır. Çocukluk dönemlerinden itibaren yalnızlığı kendi içinde hisseden ve ondan beslenen Edgü, yalnızlık psikolojisiyle yazdığını dile getirir. Bununla beraber Edgü'nün aykırı kişiliği kendisini toplumdan ister istemez uzaklaştırmış ve kendisine benzeyen onun konuştuğu gibi konuşan, onun hissettiği gibi hisseden bireyler için yazmayı bir çıkış yolu olarak görmüştür. Bu doğrultuda kendini ve varoluşunu tamamlayabilecektir. Çünkü onun için yazmak “*oldum olası bir varoluş sorunudur*” (Andaç, 1997: 21)

1950 Kuşağı yazarlarının eserlerinde “*boğuntunun, bunalının, bunalımın, başkaldırının, birey olma çabasının, direnmenin, yerleşik değerleri sorgulama, yadsıma eğilimleri*”nin (Edgü, 2016: 130) yoğun olarak kullanılan temalar olduğu görülmektedir. Bu temalar Ferit Edgü'de de görülür ve onun için yazmak, bir şeyler ortaya koymak esasen varoluşsal bir durumdur. Çalışmada Edgü'nün *Bir Gemide* hikâye kitabında bulunan “Dönüş” ile *Bozgun* hikâye kitabında yer alan “Dönüş” hikâyelerindeki varoluşsal ifadeler satır aralarında tespit edilmeye çalışılacak ve bu ifadelerin varoluşsal olarak ne anlam ifade ettiği üzerinde durulacaktır.

1. Yabancılaşma ve Yalnızlık

“*Tanzimat'la beraber Türk toplum yapısında görülen çeşitli değişimlerin yabancılaşmaya ve toplum kesimleri arasında kopuşlara yol açtığı genel kabul görmüş bir düşüncedir*” (Şen, 2016: 496). Bu değişim kısa zaman içerisinde sanat eserlerinde de kendisi göstermiştir. Bu doğrultuda Türk

edebiyatında yabancılaşmanın çok sayıda eserin ana merkezine yerleşmesinde “(...) özellikle 1950’den sonra ortaya çıkan kuşağın eserlerinde, 20. yüzyılda birçok ülkenin edebiyatında olduğu gibi, varoluşçu fikrin etkisi altında kronik bir yabancılaşma hissinin varlığından” (Balık, 2011: 10) önemli bir etken olarak söz etmek mümkündür. Her yazar veya şair yabancılaşma kavramını farklı yaklaşımlarla ele almıştır. Yazmayı “bir varoluş sorunu” (Edgü, 2016: 52) ve bireysel kimliğin meydana getirme konusu olarak ifade eden Ferit Edgü’nün hikâye kişileri genel olarak “içinde yaşadığı toplumun değerler dizgesiyle çatışan ve kalıplaşmış bir yaşam biçimine tüm benliğiyle karşı çıkan” (Ecevit, 2022: 237) bireylerdir. Özellikle *Bir Gemide* hikâye kitabındaki “Dönüş” hikâyesinde yer alan karakterde bu hadise gözlemlenmektedir. “Dönüş” hikâyesinde adı tam olarak bilinmeyen bir adaya gelen hikâye kişisi, adaya geldiği andan itibaren karşılaştığı mekân, insan ve doğa karşısında sorgulamalara başlamaktadır. Bu sorgulamalar esasen karakterin kendisine yönelttiği içsel sorgulamalardır. Hikâye karakterinin tekrar adaya gelmesi ve karşılaştığı manzara aslında aynıdır ve bu durumdan rahatsızlık duymaktadır:

*“Niçin geldim buraya
niçin döndüm bu toprağa
dört bir yanı suyla çevrili
bu çorak adaya?
Havasına dayanamadığım
iklimi sağlığıma zararlı
ve her dönüşümde pişmanlık duyduğum
bu kara parçasına
geldim
niçin?”* (Edgü, 2021: 443).

Hikâyenin devamında ise hikâye kişisi adada gözlerini açtığını ve yine adada gözlerini kapatacağını ifade etmektedir. Bu sorgulamalar ise hikâye kişinin içsel sorgulamaları olmakla birlikte ada kavramının hikâyede kullanılması hikâye kişinin toplumdan ve onun değer yargılarından uzaklaşmasına yardımcı olmaktadır:

“Burda açtım gözlerimi. Burda kapayacağım. Dediğim için. Burda. Bu adada. Bu adanın bir köşesinde. Bahçe içindeki, küçük evimde. Dediğim için. Ya da kumsalın bir yerinde. Bir kaya kovuğunda” (Edgü, 2021: 443).

İnsanın özgürlüğe ulaşması ancak “kendi dışına” (Satre, 2000: 98) çıkmasıyla mümkün olabilir. Bireyin kendi kabuğunun dışına çıkma fikri, varolan düzeni kabul etmemesi ve “bütün yaptıklarından sorumlu” (Satre, 2000: 72) bireysel bir öznelliğe erişmesiyle gerçekleşir. Varoluşçu düşünceye sahip yazarlar, bu süreci “bunaltı” olarak ifade ederler. Varoluşçuluğa göre insanın varlığını koruması kendini toplum düzeninden ayırıştırmasıyla mümkün olabilir. Bu yüzden varlığın kendini tanımasının ve özgün bireysel kimliğine kavuşmasının gerekliliğini yabancılaşma, yalnızlık, umutsuzluk, güvensizlik, huzursuzluk temaları bağlamında işlerler. Ferit Edgü de kendisini toplumdan sıyrarak

bir ada metaforu yaratmıştır. Bu adada kamu değerlerinden uzak olan karakter ise zaman zaman karşılaştığı düzeni anlamaya çalışır ve varoluş nedenini sorgulamalarla arar:

“Gözlerimi burda açmış olup olamayacağıma göre niçin bu dönüş?

Bu kaçınıcı dönüş?

Bu sürekli dönüş

Bilmiyorum.

Bir tutku mu?

Bir saplantı mı?

Toprağın çekmesi mi?

Denizin çağrısı mı?

Bilmiyorum.” (Edgü, 2021: 444).

Varoluşçu felsefe insanın kendisini tanımasını, dış çevreden gelen baskılara karşı bir duruş sergilemesini ister. Böylelikle varoluşçular insanı baskılayan düzene ve insanın kişiliğini yok sayan bütünlüklü bakışa karşı koyarlar. Bu yüzdendir ki öznelliğe ve bireyliğe büyük önem verirler. Diğer yandan varoluşçu eserlerdeki kişilerin *“kendi iç dünyalarında, yaşamı, yaşadıkları yeri, varoluşlarını sorgulayan”* bir yapıları vardır (Öner, 2014: 861).

“Dönüş” hikâyesi, merkezî kişinin adaya gelmesiyle başlamaktadır. Hikâye karakteri gemiden elinde bir bavulla inmiş ve iskeledeki memuru selamlayarak uzun süre gelmediği evine gitmiştir. Eve vardığında yatak, perde, koltuk, yatak örtüsü kısacası evi ev yapan eşyalar en son bıraktığı gibidir:

“Gemiden indim.

Elimde bir bavul.

İskeledeki memur selamladı, hatırlımı sordu ve hoş geldiniz dedi. Akşam dört bir yanı örümcek ağlarıyla sarılı eve girdim. Kapıyı büyük demir anahtarla açıp. Girişte sandığın üstünde bırakılmış bir mum buldum. Sanki beni bekliyordu. Yaktım. Mum ışığında baktım eve, örümcek ağlarına rutubetin duvardaki izlerine. Yatak odasına girdim. Hazır. Ama toz toprak içinde bir yatak, beni bekliyordu. Yatağın üstündeki örtüyü kaldırdım. Pencereyi açtım sonra bütün pencereleri açtım. Mumu söndürdüm. Karnımı doyurmak için gittiği aşevinde, şarabımı yudumlarken, adını unuttuğum bir çocukluk arkadaşı geldi yanıma.” (Edgü, 2021: 444).

Adada bir müddet kalan hikâye kişisi uzun zamandır görmediği ve adını tam olarak bilmediğimiz eski bir arkadaşına rastlar. İkisi arasında geçen konuşmada ise biz sadece hikâye kişinin okuyucuya/dinleyiciye aktardığı kadar bilgiye sahip oluruz. Hikâye kişisi adayı bir kaçış olarak görmekle birlikte aynı zamanda adanın kış ayında yaşanabilecek bir yer olmadığını kendi içindeki benine yönelttiği sorularla sorgulamaktadır:

“Güz yağmurlarıyla birlikte adadan ayrılma isteği belirdi içimde. Kışı burada geçirmekten korkuyordum. Burası: Bir ada. Dört yanı denizle çevrili. Bir denizin üstüne oturmuş. Ya deniz

dibindeki kayalar çözülürse? Ya ada batarsa? Bundan mı korkuyordum? Bilmiyorum.” (Edgü, 2021: 447).

Adadan birkaç günlüğüne ayrılmak için iskeleye bilet almaya gelen hikâye kişisi ile iskele memuru arasında sıra dışı bir diyalog yaşanmıştır. İskele memuru, hikâye kişisine öncelikli olarak adadan neden gideceğini, adaya ne zaman döneceğini sormuş ve vapurda yer olmasına rağmen kendisine bilet vermek istememiştir. Bununla birlikte iskele memuru, hikâye kişinin adadan ayrılabilmesi için adanın mülki amirinden de izin almasını söylemiştir. Bu sorgulamalar karşısında hikâye kişisi şaşkınlık yaşamış ve kimseden izin almadan bir balıkçı motoruyla adadan ayrılacağını söylemiştir:

“Bir sabah iskeleye gittim. İki gün sonra kalkacak vapur için bilet istedim. Bir tek bilet. İskele memuru, önüne koyduğum parayı eliyle itti.

Nereye gidiyorsunuz? Dedi adamızda rahat etmediniz mi?

İşlerimi çözümleyip döneceğim, dedim.

Hangi işleri? Dedi. Neyi çözümleyeceksiniz? Bırakın bunları. Oturun oturduğunuz yerde. Bakın, artık yabancılar da kalmadı adamızda

Ben sizin düşüncenizi sormadım, dedim. Ben ilk vapur için bilet istiyorum.

Bir yer mi? dedi iskele memuru. İlk kalkacak vapurda sizin için yer yok.

Yani bütün yerler dolu mu? dedim.

Hayır, dedi. Sizin için yer yok, dedim.

Bu ne demek? dedim.

Bu şu demek ki adadan ayrılmak için sizin özel izin almanız gerekiyor.

Kimden? dedim.

Adanın mülki amirinden, dedi.

Ben kimseden izin almam, dedim. Eğer siz bilet vermezseniz, ben de bir balıkçı motoruna atlayıp giderim.” (Edgü, 2021: 448).

Hikâyenin devamında ise hikâye kişisi kendisine yönelik içsel sorgulamaları tekrar yöneltmektedir. Aynı zamanda bu sorgulamalar bir nevi birbirini tekrar eden kısır bir döngü içerisine sokmuştur hikâye kişisini:

“Neyi ödeyecektim?

Kim ödetecekti?

Nasıl ödetecekti?

Niçin ödetecekti?

Niçin ödeyecektim

Kimseye bir borcumuz yok, ama gerekirse öderiz dedim kendi kendime.

Sonra içimden bir ses, ama ödenmeyecek şeyler de vardır, dedi.” (Edgü, 2021: 449)

Hikâye kişisi hikâyenin sonuna doğru yüzünü kumsala doğru dönerek içinden sorgulamalar yapmaktadır. Devamında ise hikâye karakteri, kimselerin olmadığı kızgın kumsala döner ve niye döndüğünü de anlamlandıramaz.

Edgü, *Bozgun* hikâye kitabında yer alan “Dönüş” hikâyesinde ise benzer ifadelerle yer vermiştir. Hikâye kişisi adaya tekrar neden döndüğü sorusunu hem kendisine hem de içindeki benine yöneltir. Esasen bu sorgulamalar hikâye kişinin adada varoluş sebeplerine yönelttiği sorgulamalardır: “*Niçin döndüm buraya? Niçin? Bu yarın kıyısına? İşte hiçbir şey değişmemiş. Ben? Ben de öyle.* (Edgü, 2021: 724).

Diğer yandan hikâye kişisi kendi içinde yaratmış olduğu diğer beniyle sürekli olarak konuşmaktadır. Bu konuşmalar genel olarak içsel sorgulama niteliğindedir. Bazen sessizlik ile doğa arasında bağ kurma bazen de kaçış olarak gelinek mekâna karşı sorgulamalardır:

“(…) Mağaranın ağzına vuran (yankıyan) geceleri oturduğum evi sallayan fırtınanın, içimdekilerin, benim sesim. ‘Yok aradığın sessizlik’ dedim kendi kendime. Yok senin sessizliğin. Hiçbir yerde. İşte dalgalar. On beş gündür. Bugün on altı. Hep böyle. Gün geçtikçe artarak. Dayanılmaz olarak. ‘Niçin döndün buraya? NİÇİN DÖNDÜN BURAYA?’” (Edgü, 2021: 727).

2. Zaman ve Mekân

Martin Heidegger’in *Varlık ve Zaman* eserinde yer alan zaman ve mekân hakkındaki düşünceleri varoluş felsefesinin temeline ışık tutmaktadır. Ona göre bu iki kavram insanın dünya ile arasında kurduğu varoluşsal bağı anlatmaktadır. Zamanın kesin çizgilerle tam olarak belli olmadığı ve mekânın insanın iç dünyası üzerindeki etkileri Heidegger’in fikirlerinde etkili bir yere sahiptir.

Martin Heidegger’e göre zaman, insan varoluşunun en temel ögesidir ve birey, dünyada var olma durumunu zamansal süreçle meydana getirir. Martin Heidegger’in *Varlık ve Zaman* kitabında bu süreçlerin “geçmiş, şimdiki ve gelecek zaman” olmak üzere üç ana sınıfa ayrıldığını ifade eder (Heidegger, 2021: 379). Bu belirtilen üç farklı zaman dilimi, bireyin dünyada kendi varoluşunu anlamlandırmasında ve ona yol göstermesinde önemli bir yere sahiptir. Heidegger, geçmişin varoluş üzerindeki etkisini, insanın geçmişi sürekli olarak şimdiye taşıdığının altını çizerek ifade eder. Heidegger’e göre, “*insan her zaman bir geçmişle belirlenir. Birey, varoluşunu geçmiş deneyimleri ve kararları üzerinden inşa eder ve bu geçmiş, onun şimdiki ve gelecekteki varoluşuna yön verir. İnsan geçmişinin bir sonucu olarak bugün varolur, ancak bu geçmiş, sabit ve değişmeyen bir yapı değil, sürekli yeniden yorumlanan ve şimdiye eklemlenen bir süreçtir*” (Heidegger, 2021: 374-378).

Mekân, zaman kavramı gibi kendi içerisinde karmaşık bir yapıya sahiptir. İnsanın doğumundan ölümüne kadar olan süreçte insan ve mekân arasındaki ilişki varoluşsal bir alan olarak düşünülebilir. Birey, mekânsal bir varlık olarak dünyada yer alır ve bu mekânsal gereklilik, bireyin dünya ile kurduğu ilişkiyi etkiler.

Varoluşçular, dış dünyayı “*saçma ve iğrenç*” (Sartre, 2000: 45) görürler. Bu akımın etkisinde yazılan edebî eserlerde dış dünyadan “*kopup kaçan*” tipler vardır. Onlar “*hiçbir yerin kendisi için gerçekten ve tam anlamıyla yuva olamayacağını*” (Bauman, 2021: 22) düşünürler. Çünkü onlar bu dünya ile kendi aralarına mesafeler koyarak sınırlar çizerek. Ferit Edgü’nün yarattığı hikâye kişileri

dünyadaki varoluşlarını bazen tam olarak ifade edemeyen anlam/anlamsızlık çizgisinde tam olarak sağlam zemine oturtulamayan yapıları vardır. Özellikle Mutlu Deveci'nin de ifadesiyle Edgü, *“toplumsal ilişkisizliklere/çatışmalara dayalı iletişimsizlik kaynaklı yalnızlık izleğini, kadın-erkek ilişkileri, zaman ve mekân algısı, ön yargılı düşünceler, dil, köylü-aydın, devlet-halk/köylü çatışması merkezli ele alır.* (Deveci, 2005: 222). Belirtilen ifadelerin çizgisinde olan hikâye kişileri de yalnız kalmak için kendi dünyalarında bir kaçış metaforu geliştirirler. Bu kaçış bazen fıkırsel olarak kaçış olsa da bazen de mekân üzerinden -ada gibi- olabilmektedir.

Ferit Edgü'nün “Dönüş” hikâyelerinde ada bireyin iç dünyasını göstermesi bakımından önemli bir işleve sahiptir. Her iki hikâyede ada bir kaçış, sığınma ve bireyin kendisini toplumdan uzak tutma gibi niteliklere sahip olan bir mekândır. *“Dünyada tedirgin olan kişi için ada, yaşamaya bir güven, derli topluluk, süreklilik, dünyada mutlu bir kişi için de tutsaklık, darlık, can sıkıntısı yönünde duygular uyandıran bir ortam olur”* (Göktürk, 2012: 172). Edebî bir eserde mekânın işlevi hikâye akışı için önemli bir yer sahiptir. Hikâye kişilerinin duygu, düşünce ve eylemlerini doğrudan etkileyebilir. Ada da bu hikâyelerde benzer bir işlevle karşımıza çıkmaktadır.

Ferit Edgü'nün “Dönüş” hikâyelerinde çizilen karakterler de toplumun temel yargılarından bağımsız kimi zaman kopuk kimi zaman korku içinde olan ve yaşadığı olaylar karşısında içsel sorgulamalar yapan bir yapıya sahiptirler. Diğer yandan her iki hikâyede de adanın bir mekân olarak bireyin iç dünyasında derin etkileri vardır. Ada, şehir yaşamından ziyade birçok şeyden arındırılmış, yalıtılmış, kendi düzeni içinde var olmuş bir mekândır. *Bozgun*’daki “Dönüş” hikâyesinin karakteri adanın bir mekân olarak kendi dünyasında ne anlam ifade ettiğini şöyle anlatmaktadır:

“Tek değilim. Hayır, tek değilim. Seslerle, anılarla, seslerle... oh tek değilim. Oysa buna... bu deniz sessizliğine... buraya da onun için dönmüştüm. Kıpırtısız bir yaz denizinin... bu adaya da bunun için dönmüştüm” (Edgü, 2021: 729).

Ferit Edgü, bu hikâyesinde karakterin yaşadığı olaylar ve bu olaylar karşısında verdiği tepkiler aracılığıyla varoluşsal bir derinlik yaratır. Hikâye karakteri yaşadığı her anın anlamını sorgularken özgürlük, seçim ve sorumluluk gibi temel varoluşsal kavramlar üzerinde düşünür. Bununla birlikte “Dönüş” hikâyesi, insanın kendisini ve yaşamı anlamlandırma çabasını, hayatın belirsizliklerine karşı insanın başa çıkma becerisini ve bunların sonuçlarına katlanma sürecini anlatır. Hikâye karakteri tek başına kaldığı anlarda bu sorgulamaları kendisine yöneltir:

“Sık sık geliyorum buraya; bu yarın kıyısına. Yukarda durup dalgaların aşağıda kayalara çarpışını dinliyorum, hiçbir şey düşünmeden (hayır, düşünmek istemeden) — ufka değin. Aşağıya kayalıklara inmeye cesaretim yok. Korkuyorum” (Edgü, 2021: 723).

Yukarıda verilen alıntıda Edgü, varoluşçu felsefenin temel prensiplerini edebî bir dille işleyerek, okuyucuları düşünmeye ve sorgulamaya yönlendirir. Bununla birlikte hikâye karakteri adaya arada bir çöpçülerin çöp dökmeye geldiğini ifade ederek adanın sık uğranılan bir yer olmadığını dile getirmektedir. Hikâyenin devamında ise “korku” sözcüğü kayaların birden çökmesi düşüncesiyle sık sık tekrarlanır. Adanın bir mekân olarak hayat düzeni içerisinde çoğu öğelerden yoksun/eksik olması hikâye karakterini “korku”ya sürüklemekte en büyük etkidir. Bu yönüyle bakıldığında Ferit Edgü'nün “Dönüş” hikâyesinde varoluşçuluk temalarını ustalıkla işleyen önemli bir yazar olarak kabul edilebilir.

Varoluşçular “bireyin yaşadığı varoluşsal problemleri, boşluk ve anlamsızlık duygularını, yabancılaşmayı ve hiçliği” eserlerine taşırlar. (Baş, 2003: 19) Ferit Edgü de bu durumları “Dönüş” hikâyelerinde işlemiştir. Özellikle şehir hayatının tek düzeliğinden sıkılan hikâye kişisi yaşadığı durumdan memnun değildir ve adaya gitmek istemiştir. Aslında adada karşılaştığı manzara onun geçmiş duygularını, anılarını tekrar hatırlamasına yardımcı olmuştur. Bu hatırlama hikâye kişinin kendi içsel yolculuğu olmakla birlikte geçmiş-şimdi arasında da bir bağ kurmasına sebep olmuştur.

Hikâyenin devamında kişinin iç dünyasını okuyucuya/dinleyiciye anlatan yazar, büyük şehirde kalabalıklar arasından çıkarak deniz kenarında hayat karşısında derin sorgulamalar yapan karakteri ele alır. Bu karakterin yalnızlık, benzer duygular ve mekânla bütünleşememe gibi duyguları ve bu duyguların bir arada olması korkuyu doğurmuştur:

“Büyük kentlerde yoğun kalabalıkların arasındaydım. Dönmek istemiyordum buraya. Yapayalnızdım. İşte gene. Burda. Burda? Ne aramaya geldim buraya? Her şey aynı. Değişmesiz. Ben gibi. Eş duygular. Yıllarca öncesine. Değişmesiz. Aynı korku” (Edgü, 2021: 724).

Her iki “Dönüş” hikâyesinde mekânın işlevi hem varoluşçuluk hem de hikâyenin akışı için önem arz etmektedir. Yıllar önce ayrıldığı mekâna geri dönen hikâye kişinin geri geldiğinde karşılaştığı manzara aynıdır. Değişmeyen şeylerin eş duygular olması, aynı anıların tekrardan hatırlanması, aynı yerden çıkamama korkusu, birbirini tekrarlayan olay ve olguların olması ve en nihayetinde yapayalnız kalması tüm bu duygular mekanla birleştiğinde daha anlamlı hale gelmektedir:

“Kimseler yoktu ortalıkta. Bir büyük dalga çekilirken beraberinde söktüklerini de götürüyordu sonra daha hızla geliyor

(...)

yapılar görülmez olmuştu bunlarla, çevreme bakındım, kendim gibi bir tanık daha bulmak umuduyla. Ama yoktu kimseler. Kimseler.

...Hiçbirini alıp götürmeden çekiliyordu.

Bir büyük dalga tüm yabancı yükünden ve kendi yükünden kurtulmak isteği içindeymişçesine-bugünkü gibi. (Edgü, 2021: 725-727).

Hikâyenin devamında hikâye kişisi denizle kendi arasına bir bağ kurar. Bu bağ aslında onun geçmiş-şimdi arasında kendi iç dünyasında yaşadığı duyguları deniz aracılığıyla gün yüzüne çıkarır. Denizin bir tabiat parçası olarak kendisinden olan her şeyi içinde barındırması, onu muhafaza etmesi ve kendisinden olmayan şeyleri de dışarı/kıyıya biriktirmesi arasında doğal bir bağ kurulur. Hikâyenin sonuna doğru hikâye kişisi yalnız olduğunu belirterek kendisine bir tanık bulmak için etrafına bakar ama kimseler yoktur. Bu durum hikâye kişinin içsel bir yolculuğu olmakla birlikte varoluşsal sorgulamalarının da bir yansımasıdır:

“Burda hiçbir şeysiz kalmak, boş, anısız, geçmişsiz, sessizlik içinde... Ama görüyorsun. Evet, görüyorum, işte hiç kimselerin olmadığı şuracıkta sesler, sesler ... bir yığın, kalabalık, geceleri o boş sofalarda koşuşan, o boş odaları dolduran, bağırarak, asarak düşlerimde beni, her yerde izlenerek,

maskeme, sakallarına, kara gözlüklerime, renklerini tanımayayım diye her gün değiştirdiğim saçlarıma, çöküşüme karşın, ne iş yaptığımı soruyorlar” (Edgü, 2021: 727-728).

Hikâye kişinin kendi içindeki beniyile konuşarak hiç kimsenin olmadığı yerde birtakım sesler duyması ve kendisiyle baş başa kalması onun bir bakıma varoluşsal sorgulamalarıdır. Bu sorgulamalara dikkat edilirse birbiri ardına gelen ve bir önceki sözcüklere bağlı ve sonrakine yeni kapılar açan sözcüklerdir:

“(...) Kalabalıklar. Bir yığın ses. Hiçbir şeycikler anlamıyorum duyduklarımdan, kulaklarımı tıkamak istiyorum ama ellerim ardımda bağlı. Ayağımın altındaki iskemleyi çekiyorlar. Uyanıyorum.

‘O ben miyim?’-

artık kaçacağı hiçbir yerin olmadığını bilen? Hiçbir yerin. Artık. Bilen. Oturduğu evin bir gece fırtınada sallanırken daha çok dayanamayıp yıkılacağını, bunun belki de şu önümüzdeki kış olacağını bilen? O evin içinde olmaktan korkan? Tüm bunların, birer düşten, karabasandan, sanrıdan başka bir şey olmadıklarını sanan? Yalnız, her yerde yalnız, yapayalnız, kaçan, aradığı sessizliği bulamayan” (Edgü, 2021: 728-729)

Hikâye kişinin kendi kendine sorgulamaları ve konuşmaları dikkat çekmektedir. Bu sorgulamalar onun içsel bir yolculuğu olmakla birlikte geleceğe yönelik her şeyi bilmesi bir anlamda huzursuzluğu da getirmektedir. “Yalnızlık” ve “kaçış” duyguları hikâye karakterini geçmişine götürür ve tedirgin eder.

Diğer yandan kaçış fikri de hikâye kişisini rahatsız eden bir başka unsurdur. Kaçış ve sonunda ne olacağını bilmek/bilmemek duygusu korkuyu da beraberinde getirir:

“(...) bir devam'ım sanki. Kendimi öyle duyuyorum. Sanki benden önce başlanan bir yaşamı sürdürüyorum. Tek değilim. Hayır, tek değilim. Seslerle, anılarla, seslerle ... oh! tek değilim. Oysa buna ... bu deniz sessizliğine ... Buraya da onun için dönmüştüm. Kıpırtısız bir yaz denizinin ... Bu adaya da bunun için dönmüştüm. Nice zaman sonra. Eskiden o çamın altındaki kayaların dikleştiği, aşağıda martı yuvalarından başka bir şeylerin bulunmadığı, hep sessizliğini ya da küçük çırpıntıları dinlediğim deniz bile on beş gündür dalgalı.” (Edgü, 2021: 729)

Hikâyenin sonuna gelindiğinde hikâye kişisi kendi içsel yolculuğunu okuyucuya aktarırken başlangıç ve son arasındaki bağı “devam” olarak nitelendirmektedir. Aynı zamanda kendisinden önceki bir yaşamın devamı olduğunu dile getiren hikâye kişisi, yalnız olmadığını tekrarlarla dile getirmektedir. Hikâye kişinin adaya geri dönmesi, karşılaştığı deniz sessizliği, kendi iç sesini dinlemesi ve denizin kendisini geçmişe götürmesi gibi unsurlar hikâye bütünü açısından önemlidir. Diğer yandan yazarın bu tutumu bireyin kendi varoluş sebeplerini sorgulayan nitelikler arasında yer almakla birlikte ada, deniz ve geçmiş üçgeni bağlamında bireyin varoluşunu tamamlayan öğelerdir.

Sonuç

1950 Kuşağının önemli isimlerinden olan Ferit Edgü, *Bozgun* (1962) ve *Bir Gemide* (1978) hikâye kitaplarındaki “Dönüş” başlıklı hikâyeleriyle varoluşçuluğun birey üzerinde bıraktığı izleri işlemiştir. “Dönüş” hikâyelerindeki kişiler geçmiş, gelecek ve şimdi üçgeninde kendi iç benleriyle konuşarak hayatı sorgulamaktadır. Her iki hikâyede ada ortak bir mekân olarak işlevini ortaya koyar.

Diğer yandan Ferit Edgü adayı bir mekân olarak tasarlarlarken adanın kendi iç dinamiğini ve düzenini de yaratmıştır. *Bozgun* (1962) hikâye kitabındaki “Dönüş”te, hikâye kişisi ada hayatına ayak uyduramayan ve karşılaştığı durumlar karşısında tutarsız bir tavır sergileyen bir yapıya sahiptir. *Bir Gemide* (1978) hikâye kitabındaki “Dönüş”te ise hikâye kişisi adayı bir geriye dönüş mekânı olarak düşünmektedir. Geçmişe dair izleri ve hatıraları, kimi zaman denizin sessizliğiyle kimi zaman da kendi iç benliğiyle konuşarak anımsar. Her iki “Dönüş” hikâyesindeki kişilerin hayat karşısındaki tutarsızlıkları, düzene ayak uyduramamaları, kendi içindeki yalnızlıkları, diğer insanlardan kendilerini ötekileştirmeleri gibi durumlar varoluşçuluğun birer yansımaları olarak düşünülebilir.

Ferit Edgü’nün her iki hikâyede yalnız, mutsuz, kendi benliğiyle konuşan, düzene ve topluma yabancılaşan insan profilini edebî metne alması, varoluşçuluğun insan hayatındaki yansımalarının hangi boyutlarda olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Kaynaklar

- Andaç, F. (1997). “Söyleşi: Ferit Edgü İle Düünden Bugüne”. *Adam Öykü Dergisi*, (9), 17-33.
- Balık, M. (2011). “Edip Cansever’in Tragedyalar’ında Yalnızlık, Bunalım ve Yabancılaşma”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(45), 35-48.
- Baş, S. (2003). *Türk Hikâyeciliğinde Yabancılaşma 1950-1980*. Doktora Tezi. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Bauman, Z. (2021). *Kimlik*. Çev. Mesut Hazır. Ankara: Heretik Yayınları.
- Deveci, M. (2005). *Varoluş ve Bireyleşme Açısından Ferit Edgü’nün Öykü ve Romanlarında Yapı ve İzlek*. Doktora Tezi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Ecevit, Y. (2022). *Kurmaca Bir Dünyadan*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Edgü, F. (2016). *Sözlü/Yazılı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Edgü, F. (2021). *Leş Toplu Öyküler*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Göktürk, A. (2012). *Ada - İngiliz Yazınında Ada Kavramı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Heidegger, M. (2021). *Varlık ve Zaman*. Çev. Kaan Ökten. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Sartre, J. P. (2000). *Varoluşçuluk*. Çev. Asım Bezirci. Ankara: Say Yayınları.
- Öner, H. (2014). “Taşrada Varoluş: Hasan Ali Toptaş’ın Gölgesizler Romanı Üzerine Bir İnceleme”. *Turkish Studies International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, (9/6), 859-864.
- Şen, C. (2016). “Topluma Yabancılaşma Bağlamında Refik Halid Karay’ın ‘Yılda Bir’ Hikâyesi ile Yusuf Atılgan’ın Anayurt Otel Romanı Üzerine Mukayeseli Bir İnceleme”. *Bartın Üniversitesi Uluslararası Edebiyat ve Toplum Sempozyumu Bildiri Kitabı*. C. 1, Bartın: Bartın Üniversitesi Yayınları, s. 495-504.

Tosun, N. (2023). *Modern Öykü Kuramı*. Ankara: Hece Yayınları.

Yalçın, M. (2010). *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*. C. 1. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.